

SARAY MUTFAĞININ MUHASEBE KAYITLARI: MEHMET EFENDİ DÖNEMİ (H. 1089)

Ali Apalı¹

Şule Erturan²

ÖZ

Osmanlı sarayları her zaman saray mutfaklarında zengin erzak çeşitliliğini elinde bulundurmıştır. Bunun yönetimini sağlayan birim ise Matbah-ı Âmire'dir. Devlet bünyesinde erken dönemlerden itibaren varlığı süren Matbah-ı Âmire Emaneti çeşitli birimleri ve hizmetkarları ile büyük ve güçlü bir yapılanma olarak bilinmektedir. Bu yapılanma, mutfakları, muhasebe kayıt sistemi, kilerleri, çalışanları ve büyük iâşe yapısı ile devletin sistemi oturmuş kurumlarından biridir. Dolayısıyla sadece saray halkının günlük yeme-içme ihtiyacının sağlanması noktasında değil, devletin tedarik zincirinin işleminde de önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmada Mehmed Efendi zamanının saray mutfağının gelir ve giderlerinin muhasebe kayıtlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda muhasebe kayıtlarında bazı ürünlerin bir yıl içindeki stok bilgilerini gelir ve gider kalemleri üzerinden muhasebeleştirilmesi yapıldığı anlaşılmıştır. Çeşitli ürünlerin önceki dönemden kalan bakiyesi ilgili dönemde satın alınan miktarı ve eldeki toplam tutarı hesaplanmakta olup, giderler hesabında saraya ait gider ile avlanma vergi giderinin genel olarak hesaplamaları yapılmıştır. Dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin matbah harcamalarının muhasebe kayıtlarının incelenerek, Mehmed Efendi'nin amiral matbahında genel gelir ve harcamaların hesabı, söz konusu yılın 28 S 1089 - 5 L 1089 ayına kadar yine çeşitli ürünlerin muhasebe kayıtları literature kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Tarihi, Matbah-ı Âmire, Osmanlı Devleti.

JEL Sınıflandırması: M40, M41, H59.

¹ Prof.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay UBYO, aapali@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3521-0150.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, suleertm@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5800-7019.

Atıf (Citation): Apalı, A., Erturan, Ş. (2025). Saray Mutfağının Muhasebe Kayıtları: Mehmet Efendi Dönemi (H. 1089). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(29), 25-50.

ACCOUNTING RECORDS OF THE PALACE CUISINE: THE MEHMET EFENDİ PERIOD (H. 1089)

ABSTRACT

Ottoman palaces always possessed a rich diversity of supplies in their cuisine. The unit that managed this was Matbah-ı Âmire. The Matbah-ı Âmire Deposit that continued its existence within the body of the government since early periods is known as a large and strong construct with a variety of units and attendants. This construct is one of the settled organizations of the government with its cuisine, entry accounting system, cellars, employees and large catering structure. Therefore, it played a crucial role not only in meeting the daily eating-drinking need of the court, but also in ensuring the running of the government's supply chain.

In this study, it was aimed to examine the accounting records related to the incomes and expenses of the palace cuisine during The Mehmed Efendi Period (1088-1089). In the accounting records of the document, the one-year stock information of specific products was recognized on the basis of income and expense items. The balance of a variety of products from the previous period, as well as their quantity purchased during the relevant period and their aggregate amount were calculated. In the expenses account, the incomes related to the palace and hunting tax were calculated. In the records related to the rest of the document, the general account of Mehmed Efendi's incomes and expenses in the admiral cuisine was examined along with accounting records of a variety of products until the 28 Safer 1089-5 L 1089 month of the aforementioned year.

Keywords: History of Accounting, Matbah-ı Âmire, Ottoman Empire.

Jel Classification: M40, M41, H59.

1. GİRİŞ

Devletler gücünü iyi kurulmuş ekonomik sistemin varlığından ve bu ekonomik sistemin denetlenerek varlığını sürdürmesinden almaktadır. Muhasebe, tarih boyunca devletlerin ekonomiyi denetleme sistemlerinden biri olmuş ve etkin bir muhasebe sistemi ile devletin gücünü öncelikle mali olmak üzere birçok alanda arttırmıştır. Osmanlı Devleti'nin altı asır boyunca ve özellikle 300 yıllık bir dönemde güçlü bir devlet olarak var olması başarılı ekonomisi ve etkin bir muhasebe düzeninin varlığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde mali açıdan devlet yapısının korunmasının; muhasebe hesaplarının tutulması, vergilerin tahsil edilmesi, maliyenin idaresi, askerlerin bilgilerinin ve maaşlarının kaydedilmesi ile sağlandığı bilinmektedir.

Osmanlı devletinde saray, padişahların yaşadığı yer ve devletin yönetildiği önemli bir merkez olmuştur. Aynı zamanda sosyal, kültürel ve idari bir merkez olan sarayın geniş bir nüfusa sahip olduğu bilinmektedir. Bu geniş hizmet alanı, Osmanlı saray mutfağının sunmuş olduğu yemek hizmetini, sarayın işleyen sistemini ve bütçesini önemli hale getirmiştir. Dolayısı ile Osmanlı saray mutfağının muhasebesi; ihtiyaçların tespit edilmesi, ürünlerin temin edilmesi ile mutfakta iâşe düzeninin sağlanması, alınan ürünlerin kaydı, yapılan harcamaların takibi, ürün stok durumu, mutfak masraflarının ve gelirlerinin takibi açısından oldukça önemli olmuştur.

Osmanlı mutfağı ile ilgili literatürde farklı yaklaşımlarla çalışmalar tespit edilmiştir. Araştırmanın konusu, yöntemi ve amacı ile benzerlik gösteren çalışmalardan tespit edilenlerin bazıları devam eden sıralanmıştır.

Barkan (1963), çalışmasında Saray Mutfağının 894-895 (1489-1490) yıllarına ait Muhasebe Bilonçosunu Türkiye fiyat tarihi açısından önemli bazı malzemelerin Saray mutfağı için yapılan masraflarla karşılaştırılmasına imkân sağlaması açısından vesikaların imaret masraflarına ilişkin Muhasebe Cetvelleriyle yayınlanmasını amaçlamıştır. Çalışma sonucunda 894-895 yılları bilançosuna göre gelirler kısmının geçen yılın bakiyesinden, saray için satın alınan malzeme bakiyelerinden hazineden ödenen miktardan, bazı merkezlerdeki Hassa Eminlerine yapılan havalelerden ve lüzumsuz eşya ve malzemelerin satış bedelinden oluştuğu belirlenmiştir. Giderler hesabının ise saray mutfağı için yapılan harcamalardan, masraf ve harçlıklardan oluştuğu; sonunda ise bakiye olarak akçenin kaldığını tespit edilmiştir.

Sak (2006), çalışmasında 18. yüzyılın ortalarında iki ayrı aya ait, Osmanlı sarayının meyve ve çiçek masraflarından oluşan iki listenin çözümlemesi amaçlamıştır. Listelerde bir ayda hergün saraya alınan meyve ve çiçek masrafları yer almaktadır. Çalışma sonucunda Osmanlı sarayına alınan meyve ve çiçeklerin masraf kayıtları birer aylık dönemler olarak düzenlendiği, belgelerin üç kısımdan oluştuğu belirlenmiştir. Belgelerin birincisinde ay içerisinde saraya alınan meyve ve çiçeklerin günlük hesap dökümleri bir ay boyunca yapılarak saraya alınan meyve ve çiçek miktarı, bunların birim fiyatları ve hammaliyeleri ile kaydedildiği tespit edilmiştir. Bu bölümün sonunda ise sarayın zuhurate bağlı olarak ortaya çıkan meyve ve çiçek masrafları, bunların hammaliyeleri ile taşıma ücretleri toplu olarak verilmiştir. Günlük mutad masraflar ile diğer masraflar toplanarak kaydedilmiştir. Belgelerin üçüncü bölümünde hazinedar ağaya hitab edilerek o aya ait meyve ve çiçek masrafının ne kadar tuttuğu izah edildikten sonra bunun hazineden ödenerek masraf defterine kaydedilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Öztürk (2012), çalışmasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifindeki 3375 numaralı defterin içerisindeki muhasebe icmal defteri, Trabzon ambarının muhasebesine dair belgeler içermekte olup araştırmaya konu olan muhasebe icmal kaydına dayanarak Trabzon ambarının ilgili dönemdeki muhasebe kayıtlarını açıklamayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda Trabzon ambarında hem nakdî hem de aynî muhasebe işlemleri kaydedildiği ve çeşitli kaynaklardan gelir olarak desteklenen ve finanse edilen Trabzon ambarı, tüm bu gelirlerini sorunlulukları kapsamında belirlenen yerlere harcadığı tespit edilmiştir. Yapılan muhasebe değerlendirmesinde ise hesapların gelir ve gider dengesinin sağlanamadığı ve düzensiz bir kayıt usulü ile keyfi giderlerin yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Oğuz (2018), çalışmasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan HH-d-17703 nolu deftere yer alan 1681 yılının yaz aylarına ait 1 aylık saray mutfağına alınan sebze ve meyve listelerinin kilo ve fiyatları ile ilgili bilgi vermeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda Matbah-ı Âmire'ye alınan sebze ve meyvenin 1 aylık dökümleri incelendiğinde sebze ve meyvesi alımlarının her gün temininin yapılarak mutfaka teslim edildiği, sarayın dengeli beslenme konusunda özen gösterildiği ve 17. yüzyılın son yarısında mutfaklar için tedarik edilecek olan sebze ve meyvelerin belirlenerek bunlara dair kayıtlar hakkında bilgi verilmiştir.

Bekçi, Apalı ve Köse (2021), çalışmalarında Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen Bucak Sancağı'nın 1280 tarihli masarifat defterinin tahlil edilmesini amaçlamışlardır. Çalışmada kullanılan defter, Bucak Sancağının merkez ve bazı kazalarının Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım aylarına ait masraflarının muhasebe kayıtlarını kapsamaktadır. Çalışma sonucunda giderlerin ilgili aylarda kaydedilerek dönemsellik kavramının kullanıldığı, masarifat defterinde askeri, idari ve çeşitli giderlerin kayıt altına alındığı, belgede açıklamalara yer verildiği tespit edilmiş ve belge çözümlemesinde muhasebenin temel kavramlarından, tam açıklama, dönemsellik, para ile ifade etme kavramlarına uygunluğu ortaya konulmuştur.

Abdioğlu ve Çakır (2021), çalışmalarında Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivinden sağlanan “*Konrapa Enhari Muhasebe Defteri*” başlıklı belgelerin transkripsiyonu gerçekleştirilerek Osmanlı Devleti'nde çeltik tarımı yeni fethedilen bölgelerde, özel düzenlemeler çerçevesinde ve öncelikle saray mutfağı özelinde muhasebe işlemlerinin çözümlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda Osmanlı Devleti'nde çeltiğin tarımsal ekonominin gelişimine katkıları olduğu belirlenmiştir. Arşiv belgesinde çeltik tarımına ilişkin muhasebe kayıtlarının siyakat hattı ve merdiven kayıt yöntemi ile yazıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

İncelenen literatür kapsamında çalışmanın konusunu ve amacını oluşturan saray mutfak giderleriyle ilgili çok fazla bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın literatüre Başmuhasebe Matbah-ı Amire Eminliği Kalemi Defterlerinin çözümlemesinin muhasebe tarihi açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Mehmed Efendi zamanının saray mutfağının gelir ve giderlerinin (1088) muhasebe kayıtlarının incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmada öncelikle çalışmanın amaç, konu ve yöntemine benzer çalışmalardan örnekler verilecek, sonrasında ise Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen D.Bşm.MTE.D 10533 nolu belgenin transripsiyonu yapılarak elde edilen bulgulardan bahsedilecektir.

2. OSMANLI DEVLETİNDE MALİ TEŞKİLAT ve MATBAH- AMİRE TEŞKİLATI

Osmanlı İmparatorluğu'nda mali yönetim, Padişah'tan başlayan Sadrazamı, Başdefterdar'ı ve Başdefterdara bağlı defterdarları içine alan bir üst yapıya sahiptir. Bu görevlilerin mali işlemlerinde kayıt ve hesapların doğruluğundan sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Yine bu unvanlara sahip olanların, zaman zaman işleri en iyi bilen üst kademe yöneticiler olarak denetim işleri ile de meşgul oldukları bilinmektedir. Bu örgüt, denetim ve soruşturma işlerinde üst düzey bağımsız denetim örgütüdür.

Başdefterdar, hazine ile ilgili görevlerini padişah adına yürütürdü. Defterdarın divan üyesi olarak hazineye girecek her türlü tahsilattan bilgisinin olması gerekirdi. Her türlü devlet malının alınıp satılması defterdarın görevidir ve yılda bir kere defterdar padişahın huzurunda devlet gelir ve giderleri gösteren rapor sunardı. Defterdar, sadece gelir ve gider takibini yapan bir görevli değil, Osmanlı bütçesini de belirleyen memurdur. Fatih Kanunnâmesi de defterdarın görevini tanımlamıştır. Defterdar, mali işlerin yöneticisi olarak hazinenin gelir ve

giderinden haberdardır. Hazinesinin yetkili ve sorumlu memuru başdefterdardır (Ortaylı, 1979: 159).

Osmanlı Devletinin mali teşkilatı incelendiğinde Abbasilerin izleri görülmektedir. Bunun yanında mali teşkilatlanmada Selçuklular döneminin önemli etkileri bulunmaktadır. I. Murad devrinde mali teşkilat özellikle de tımar sistemi etrafında yapılanmıştır. Daha sonra Yıldırım Bayezid döneminde yeni birtakım vergilerle hazinedarın devlet teşkilatlarındaki yerini alması sağlanmıştır. I. Mehmed (1413-1421) ve II. Murad (1421-1451) dönemlerinde ise tımar sistemi, örfi vergiler ve tahrir defterleri ile mali sistemin temelleri atılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde devşirme sistemi ile mali yapı ve mali bürokraside köklü değişiklikler yapılmıştır (Tabakoğlu, 2016: 236).

Osmanlı Devleti merkez teşkilatı sistemi içerisinde Dîvân-ı Hümâyûn'dan sonra en önemli kurumun, ekonomik ve mali gücün devletin en önemli unsuru olması sebebiyle, başında defterdarların bulunduğu Defterdarlık olduğu belirtilmektedir (Günalan, 2010: 17). Merkezi İstanbul'da yer alan Osmanlı mali idaresi “*Bab-ı Defteri*” veya “*Defterdar Kapısı*” olarak adlandırılmakta ve devletin tüm mali sisteminde asıl yönetici ve yetkili mercii olarak görev yapmıştır (Öner, 2005: 186-187).

Osmanlı devletinde ekonomik sistemin denetleme birimi olan defterdarlık bu dönemdeki maliye bakanının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki karşılığıdır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yapılanmasında defterdarlık kurumunun ilk kuruluş zamanı hakkında bilgi bulunmamaktadır (Mert, 2020: 196). Fakat Osmanlı Devleti'nde defterdarlık tanımının I. Murad döneminden bu yana kullanıldığı düşünülmektedir. Çünkü mali teşkilatlanma ve bütçe düzenlemeleri bu dönemde gerçekleşmiştir. Defterdar ifadesi açık olarak II. Murad zamanında görülmektedir. Defterdarlar, padişahın mülkünün mutlak vekili olarak tanımlanmıştır. Maliye teşkilatında başlarda bir defterdar bulunurken, devletin büyümesi ve toprakların genişlemesiyle birlikte Rumeli'de malî işlere bakması için defterdar görevlendirilmiştir. Mali işlere bakan bu kişiye “*Rumeli Defterdarı*”, “*Şikk-ı evvel defterdarı*” veya “*başdefterdar*” denilmiştir. Başdefterdardan sonra Anadolu'da malî işlerin yürütülmesi için Anadolu defterdarlığı da kurulmuştur (Halaçoğlu, 1991: 62-65).

Osmanlı devlet teşkilatında mali işleri yürüten üst kuruluş olarak Defterdarın görevlerinin tanımlanması ve belirlenmesi, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında yürürlüğe konulan Kanunname-i Ali Osmani'de yapılmıştır (Güvemli, 2000: 127).

Fatih kanunnamesine göre;

- Defterdar Padişahın mülkünün vekilidir, cümle malının nazırı olup baş defterdarın izni olmadan hazineye bir akçe ne dâhil ve ne de hariç olur.
- Hazine ve defterhane defterdarın huzurunda açılır ve kapanır.
- Senede bir kere defterdarlar padişaha gelir ve gider durumu hakkında bilgi sunarlar. Vezirler ve kadıaskerler gibi padişaha arz için arz odasına girebilirler (Öner, 2001: 171).

Osmanlı Devleti'nde maliye temsil yetkilisine Başdefterdar denmiştir; fetihlerin artması, ülke sınırlarının büyümesi ile defterdarın sayısı üçe kadar çıkmıştır. Fakat XVII. yüzyıldan

itibaren esas iş Rumeli Defterdarı olan başdefterdarın sorumluluğuna verilmiştir. Başdefterdar, mali işler hakkında padişah adına tuğralı ferman yazmak ve göndermek yetkisine sahiptir. Defterdarlar, Divan-ı Hümayun denilen vekiller meclisine dahildir (Uzunçarşılı, 1988: 331).

Tanzimat öncesi dönemde devletin esas hazinesi başdefterdarın idaresinde ve sorumluluğundadır. Hazinesin gelir ve giderinin hesap kayıtlarını tutmak, devletin gelirlerini toplamak ve giderlerini yapmak, merkez ile eyaletlerin (taşranın) gelir, gider, nakit ve mahsup işlemlerini sağlamak, devletin senelik gelir ve giderlerini dengelemek, gelir ve gider dengesini sağlamak için gerekli tedbirleri almak ve ilgili yılın kesin hesaplarını çıkarmak üzere başdefterdarlığa bağlı birimler (kalemler) kurulmuştur. Kurulan bu maliye birimlerinin tamamına “Bab-ı Defteri” denmiştir (Öner, 2001: 169).

Osmanlı’nın devlet teşkilatının, aydınlatılması zor bir sisteme sahip olduğu düşünülmektedir. Defterdarların sorumlu olduğu maliye teşkilatı, mali idaresi ve devletin diğer kurumları Tanzimat dönemine kadar bazı noktalar dışında sürekli değişim içinde olan bir teşkilatlanma sistemine sahip olmuştur. Osmanlı mali yapısının değişikliklere açık olmasının en önemli nedeni ise, bu alanın şer’i birkaç vergi dışında, büyük ölçüde şeriat dışı olmasıdır (Üçok, vd., 1999: 203).

Defterdarlar, kendi sorumluluk alanlarındaki mali konularla ilgili şikâyetleri Defterdar Kapısı (Bâb-ı Defter) ‘nda oluşturulan divanlarda dinleyerek gerekli mali hükmü vermiştir. 17. yüzyıldan itibaren başdefterdara bütün maliye hükümlerini kuyruklu imza koyma hakkı verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 329).

Osmanlı Devleti’nde Defterdarlığın bütün bu faaliyetleri sonucu XV. yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar büyük bir arşiv oluşmuştur. Divan-ı hümayun toplantılarının haftada dört gün olarak devam ettiği dönemlerde defterdarlığa ait tüm kayıtlar, defterler, senetler, gelir ve gider cetvelleri maliye hazinesinde saklanmaktaydı. Burada eyaletlerden gelen hesaplar sıra ile ayrı ayrı dolaplara yerleştirilip her dolabın üzerine hesapların ait oldukları eyaletlerin isimleri yazılarak arşivlenirdi (Uzunçarşılı, 1988: 334).

Osmanlı Devleti’nin Klasik Dönem olarak nitelendirilen 300 yıl (1299-1600) boyunca devletin ekonomiyi yönetmesi, yürütmesi ve mali kontrolü kendinde tutması muhasebe sürecinin etkinliğinin ortaya koyan başarı göstergesidir. Muhasebe ve muhasebeci kavramları bu dönemde çok sık kullanılmış ve muhasebenin devletin geçmişten gelen karmaşık yapısı içerisine serpiştirilmiş, dinamik ve etkin bir sistem olarak var olduğunu göstermektedir (Bülbül, 1999: 152).

Osmanlı Devleti’nin mutfak yapılanmasına “*devlete ait mutfak*” anlamında “*Matbah-ı Âmire*” denilmektedir. Arapça tabh (pişirmek) fiilinden gelen Matbah kelimesi “pişirme işleminin yapıldığı yer” anlamına gelmektedir. Âmire ise resmî bir sıfatı ifade etmiştir ve bu ifade Osmanlı saray teşkilâtında önemli bir kurumun ismini oluşturmuştur (Bilgin, 2003: 115).

Osmanlı İmparatorluğu’nda maliye sisteminin oldukça karmaşık ve sistematik bir yapısı bulunur. Bu yapı içinde Osmanlı merkezi yönetimi tarafından saray iâşesinin temin edilmesi için görevlendirilen kurum Matbah-ı Âmire’dir. Matbah’ın başındaki kişi olan Matbah Emni devletin diğer kurumları ile bu sistemin sorunsuz işlemesi için çalışmaktadır. Saray mutfaklarının iâşesinin sağlanmasından sorumlu olan Matbah Emni tarafından mutfaktaki

ihtiyaçların tespiti yapılarak belirlenen ihtiyaçların gerek devlet tarafından belirlenen ocaklıklardan gerekse pazarlardan teminini sağlanmaktadır. Bu süreçte matbah emini yönetim tarafından çeşitli emirlerle hem finansal hem de uygulamada desteklenerek kendisine bağlı kilerler ile sarayın ihtiyacı olan ürünleri tedarik ederek bu ürünleri saklamaktadır (Goody, 2013:130).

Kuruluş döneminde Osmanlı saraylarında Matbah-ı Amire teşkilatı mevcut değildir. Matbah-ı Amire Emanetinin kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Mutfak bütçeleri, eminlerin genel olarak bir yıllık çalışma döneminde oluşan harcamaları göstermek için düzenledikleri hesap bilançolarıdır. Matbah-ı Amire bütçeleri genel olarak ay yılına göre düzenlenen bütçelerdir. Muhasebe dönemi eminin görevdeki süresini kapsamaktadır bu nedenle kurumun mali durumunu yansıtmaz ama mutfak gelir ve giderlerini gösterdikleri için kurum bütçesi olarak nitelendirilebilir. Mutfak bütçeleri temel gelir ve giderler olmak üzere ikiye ayrılır. Gelirler bir önceki yıldan kalan “*an-bakiyye-i sene-i maziyye*” ile hazine teslimleri ve bazı muhasebelerde görülen ve kuruma ait malların satışından elde edilen gelirlerin yer aldığı bölümlerden oluşmaktadır (Barkan, 1979: 88-103). Giderler ise erzak alımı için yapılan harcamalar, diğer çeşitli malzeme giderleri, sefer mutfak harcamaları, askerlere ödenen nakit, padişah sadakaları ve çeşitli hizmetlere ödenen ücretler, elçilere saray mutfakından tahsis edilen gelirler sayılabilir (Berksan, 2005: 108).

Saray mutfakının satın alma, masraf, kiler, maaş gelir-gider ve ihracat defterleri bulunur ve mutfak giren her malın günlük, aylık ve senelik kayıtları tutulurdu. Mutfak Emni bu görevleri yerine getirirdi ve görevinden ayrıldığında yerine gelen Emin’e işleri devreder ve defteri kapatırdı (Baykal, 1953: 16).

Matabah-ı âmire hâcegân rütbesinde olan bir emni tarafından yönetilirdi. Emin kurumun gelir ve giderlerini takip etmek, mutfakların erzak ihtiyacının karşılanmasını ve erzağın dağıtımını sağlamak ve yılsonunda kurumların hesabını çıkarmakla yükümlüydü. Eminler bazan in’âm ve sadaka verilmesi gibi farklı işlerle de görevlendirilirdi. Eminlerin mutfak personelinin idaresiyle ilgili yetkileri olmasına rağmen tayinler için arz verme yetkisi kilercibaşıya aitti ve bu usul Fâtih Sultan Mehmed zamanında (1451-1481) kanunlaşmıştı (Özcan, 2011: 33-34)

Matabah-ı Âmire Emaneti malî açıdan Başmuhasebe Kalemi’ne bağlıydı. Dolayısıyla defterdarın denetim alanına giren kurumların ihtiyaçları başdefterdara bildirilir, onun emriyle gerekli hükümler bu kalemden yazılırdı. Nakit ihtiyaçları dış hazineden veya hazine gelirinin sağlandığı işletmelerden mahsûp edilerek karşılanırdı. Bu durum XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. 26 Nisan 1838 tarihinde yapılan düzenlemeyle Matabah-ı Âmire Emaneti müdürlük haline getirilmiş ve darphâneye bağlanmıştır. Matabah-ı Âmire Müdürlüğü Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte ortadan kalkmıştır (Bilgin, 2003: 117-119).

3. BULGULAR (D.BŞM.MTE.D 10533 NOLU BELGENİN TRANSKRİPSİYONU)

Mehmed Efendi zamanının saray mutfağının gelir ve giderlerinin (1088-1089) değişiminin muhasebe özeti;

*Fi'l-asl dâhil-i kılar-ı âmire fi sene-i
kâmile
Sükker (Şeker)
Kıyye
38499 an bakıyye-i emin-i sabık
38220 irsaliye gayr-ez (...) -i Kafes?
27278 el-mübayaat
103997*

*Minha el-masarif der sene-i mezbûr
Sükker (şeker)
Kıyye
45383 der Âsitâne
07558,5 der şikar-ı vâlide sultân
52941,5*

El-bakiyye fi sene-i atıyye mevcûd sükker, 51455,5 kıyye

Belgede ilk olarak saray mutfağında kullanılan şeker miktarı açıklamasıyla 38.499 kıyye önceki dönem kalan, 38.220 kıyye malzemelerin listesi, 27.278 kıyye satın alınan olarak kaydedildikten sonra toplam alınarak 103.997 kıyyelik bir kayıt bulunmaktadır. Adı geçen yılda gider hesabı açıklamasıyla 45.383 kıyye saraya ait olan, 7.558,5 kıyye der şikar-ı vâlide sultan kayıt yapılarak toplamda 52.941,5 kıyye açıklaması yapılmıştır.

*Fi'l-asl
Revgan-ı sâde
Kıyye
038229 an bakıyye-i emin-i sabık
178768,5 el-mübayaat ma'a
216997,5*

*Minha el-masarif
Revgan-ı Sâde
Kıyye
126221,5 der Asitâne
015622 der şikar
141743,5*

***El-bakiyye be-sene-i atıyye
Revgan-ı sâde kıyye 75654.***

Belgedeki bu kayıta saray mutfağında kullanılan sade yağ açıklamasıyla önceki dönemden kalan 38.229 kıyye, ticaret ile satın alınan ise 17.8768,5 kıyye olarak kaydedildikten sonra toplam tutar 216.997,5 olarak kayıt altına alınmıştır. Adı geçen yılda giderler hesabı açıklamasıyla 126.221,5 kıyye saraya ait olan, 15.622 avlanma vergisi olarak kayıt yapılarak toplamda 14.1743,5 kıyye kaydedilmiştir. Son olarak gelecek yıllara 75.654 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl**Erz***Keyl (Kile)**02657,5 an bakıyye-i emin-i sabık**43290 an irsaliye-i Mısır**32183 el-mübâya 'at ma'a**69130,5**Minha el-masarif**Erz**Keyl**32408 der Asitâne**03929,5 der şıkar**36337,5****El-bakiye be-sene-i atıyye******Erz keyl 32793***

Devam eden bu kayıta mısır miktarı açıklamasıyla 2.657,5 kıyye önceki dönemden kalan, 43.290 mısır irsaliyesi, 32.183 kıyye ticaret ile satın alınan olarak kaydedildikten sonra toplam alınarak 69.130,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı açıklamasıyla 32408 kıyye saraya ait olan, 3.929,5 kıyye avlanma vergisi kaydı ile toplam 36.337,5 kıyye gider kaydedilmiştir. Gelecek yıllara devreden mısır bakiyesi 32.793 kıyye açıklaması yapılmıştır.

*Fi'l-asl der sene-i mezbûr**Asel**Kıyye.**01863 an bakıyye-i emin-i sâbık**15106 eflak ma'a sofracıyan**37179,5 iştirâ ma'a kara amed**54148,5**01845 reft-i varna an kara**52303,5**Minha el-masarif**Asel**Kıyye**20773,5 der Asitâne**02946 der şıkar**23719,5****El-bakiyye be-sene-i atıyye******Asel, kıyye 28586***

Yukarıdaki kayıta adı geçen yılda bal miktarı 1863 kıyye eski maliye görevlisinin kalan bakiyesi olarak kaydedilmiş, 15.106 kıyye eflak ma'a sofracıyan olarak kayıt altına alınmış ve 37.179,5 kıyye borç ile satın alınma hesabı eklenerek 54.148,5 kıyye toplam tutar olarak kaydedilmiştir. Giderler hesabı açıklamasıyla 20.773,5 kıyye Saraya ait, 2.946 avlanma vergisi kaydı yapıldıktan sonra toplam alınarak 23.719,5 kıyye gider kaydedilmiştir. Gelecek yıllara devreden 28.586 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asıl
Fülfül
Kıyye
 484 an bakıyye-i [boşluk]
 736 an irsaliye-i [boşluk]
491 el-mübayaat
 1711

Minha el-masarif
Fülfül
Kıyye
 1015.5 Der Asitâne
0248 şıkar ma'a bihar?
 1263,5

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Fülfül kıyye 447.5

Yukarıdaki muhasebe kaydında karabiber açıklamasıyla 484 kıyye kalan bakiyesi, 736 kıyye irsaliye ve 491 satın alım olarak kaydedilmiş ve sonra toplam alınarak 1.711 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabında karabiber açıklamasıyla 1.015,5 kıyye Saraya ait, 248 kıyye karabiber ve hasat ile ilgili masraflar olarak kaydedildikten sonra toplam alınarak 1.263,5 kıyye masraf olarak kaydedilmiştir. Gelecek yıllara devreden karabiber bakiyesi 447,5 kıyye olarak kaydı yapılmıştır.

Fi'l-asıl
Darçın ma'a Zencebil
Kıyye
 687 an bakıyye
 878 an irsaliye
772,5 el-mübayaat ma'a [boşluk]
 2337,5

Minha el-masarif
Darçın ma'a [boşluk]
Kıyye
 1064

El-bakıyye be sene-i atıyye
Darçın kıyye 1274,5

Devam eden diğer bir kayıta tarçın ve zencefil açıklamasıyla 687 kıyye kalan bakiye, 878 kıyye irsaliye, 772,5 kıyye ile satın alma kaydedilerek toplamaları alınmıştır. Toplamda 2.337,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı açıklamasıyla tarçın ile (boşluk) 1.064 kıyye gider olarak kaydedilmiştir. Son olarak gelecek yılın bakiyesi tarçın kıyye 1.274,5 kaydı yapılmıştır.

Fi'l-asl an 28 S. sene 89 ila 5 L. sene 89
 Revgan-ı zeyt ma'a [boşluk]
 Kıyye
 16535,5 ber müceb-i çiftlik

Minha el-masarif an 28 S. sene 1089
 ila 5 L. sene 1089
 Revgan-ı Zeyt
 Kıyye
 10591 der Asitane
04168,5 der şikar
 14659,5

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Revgan-ı sade ma'a zeyt
Kıyye 4776

Belgedeki bu muhasebe kaydında belirtilen tarihler; 28 Safer 1089 ile 5 Recep 1089 'a kadar olan bir zaman dilimini ifade etmektedir. Belgede açıklamasıyla 16.535,5 kıyye çiftlik gelirleriyle beraber kaydedilmiştir. Giderler hesabı 28 S. sene 1089 ile 5 L. sene 1089 başlangıcı arasındaki dönem zeytinyağı 10.591 kıyye Saraya ait gider, 4.168,5 kıyye avlanma vergisi kaydı yapılarak toplam 14.659,5 kıyye kaydedilmiştir. Gelecek yılın bakiyesi Sade zeytinyağı geliri ile 4.776 kıyye olarak kaydedilmiştir.

Fi'l-asl
 Mevizan
 Kıyye
 13286 sürh an bakkal
 04518 sürh an serbazari
15984,5 siyah an bakkal
 33788,5 der çiftlik an 28 S. ila
 [boşluk]

Minha el -masarif fi't-tarih
 Mevizan
 Kıyye
 22829 der Asitane
06398 der Şikar
 29227
El-bakıyye be-sene-i atıyye
Mevizan, kıyye 4561

Belgede kaydı yapılan mevizan açıklamasıyla 13.286 kıyye bakkalda satılan beyaz, 4.518 kıyye pazarda satılan beyaz, 15.984 kıyye bakkalda satılan siyah olarak kaydedilerek toplamda açıklamasıyla 33.788,5 kıyye çiftlikte 28 S. ile (boşluk) kayıt bulunmaktadır. Giderler hesabında mevizan açıklamasıyla 22.829 kıyye Saraya ait, 6398 kıyye avlanma vergisi kaydı yapılarak toplamda 29.227 kıyye kaydedilmiştir. Gelecek yılın mevizan bakiyesi 4.561 kıyye olarak kaydedilmiştir.

Fi'l-asl

*İncir ma 'a zerdalü ve emrudcuk
Kıyye 4094 der çiftlik?*

Minha el-masarif an 28 S. ila 5 L.

sene 89

Kıyye

1850 der Asitâne

0832 Şikar

2682

El-bakıyye-i sene-i atıyye

Kıyye 412

Belgedeki kayıta çiftlikte incir, erik ve armut miktarı toplamda 4.094 kıyye olarak kaydedilmiştir. Giderler hesabı 28 S. ila 5 L. sene 89 arasında 1.850 kıyye Saraya ait, 832 kıyye avlanma vergisi gideri toplamda 2.682 kıyye gider kaydedilmiştir. Son olarak gelecek yılın bakiyesi 412 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fil-asl fi sene-i kâmile

Badam

Kıyye

3467.5

Minha el-masarif fi sene-i kâmile

Badam

Kıyye

2049 Der Asitâne

0669.5 şikar

2718,5

El-bakıyye be sene-i atıyye

Kıyye 749

Belgedeki bu kayıta bir yıla ait badem 3.467,5 kıyye olarak kaydedilmiştir. Bir yıllık giderler hesabında badem 2.049 kıyye Saraya ait gider ve 669,5 kıyye avlanma vergisi kaydı yapılarak toplamda 2.718,5 kıyye kaydedilmiştir. Gelecek yılın bakiyesi 749 kıyye açıklaması yapılmıştır.

**Fi'l-asl an 28 S. sene 1089 ila 5 L.
sene 1089
Gendüm-ı Kûfte**

Keyl
1249,5 der çiftlik

Minha fi't-târih
Gendüm
Keyl
856 der Asitâne
267 şıkar
1132

**El-bakıyye be-sene-i atıyye
Keyl 226**

Bu kayıta gerçekte 28 S. sene 1089 ila 5 L. sene 1089 arasında et stoğu 1.249,5 keyl çiftlikte açıklamasıyla kaydedilmiştir. Giderler hesabında ise et 856 keyl Saraya ait gider ve 267 avlanma vergisi olarak kaydedilerek 1.132 keyl toplam olarak kaydedilmiştir. Kayıta gelecek yılın bakiyesi 226 keyl açıklaması yapılmıştır.

**Fi'l-asl an 28 S. sene 89 ila 5 L. sene
1089**

Nişasta
Kıyye
9542

Minha e'l-masarif fi't-târih
Nişasta
Kıyye
5783,5 der Asitâne
2761 şıkar
8544,5

**El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye 998**

Yapılan bu muhasebe hesapları gerçekte 28 S. sene 89 ila 5 L. sene 1089 arasında nişasta 9.542 kıyye olarak kaydedilmiştir. Belirtilen tarihlerde nişasta giderler hesabı açıklamasıyla 5.783,5 kıyye Saraya ait ve 2761 kıyye avlanma vergisi kaydı yapılmıştır toplamda 8.544,5 kıyye kaydedilmiştir. Son olarak gelecek yılın bakiyesi 998 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl fi sene-i kâmile*Ab-ı Verd**Kıyye*

4675

*Minha el-masarif**Kıyye*

1356 der Asitane

0408 şikar

1764

El-bakıyye be-sene-i atıyye***Kıyye 2911***

Belgedeki bu kayıta tam bir yıl boyunca gerçekleşen durum su dağıtımı 4675 kıyye olarak kaydedilmiştir. Giderler hesabı açıklamasıyla birlikte 1.356 kıyye Saraya ait gider ve 408 kıyye avlanma vergisi kaydı yapılarak toplamda 1.764 kıyye olarak kaydedilmiştir. Belgede gelecek yılın bakiyesi 2.911 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl fi sene-i kâmile*Kalay**Kıyye*

1159 an bakıyye

0599 el-mübayaat

1758

*Minha el-masarif**Kıyye*

1531.5 der Asitâne

0178 der şikar

El-bakıyye be-sene-i atıyye***Kıyye*****49**

Belgede devam eden bu kayıta tam bir yıl içinde gerçekleşen durum açıklamasıyla kalay 1.159 kıyye bakiye ve 599 kıyye satın almalar açıklamasıyla kaydedilmiştir. Toplamda 1.758 kıyye kaydı yapılmıştır. Giderler hesabı açıklamasıyla 1.531,5 kıyye Saraya ait gider ve 178 kıyye avlanma vergisi olarak kaydedilmiştir. Sonrasında gelecek yılın bakiyesi 49 kıyye açıklaması yapılmıştır.

*An seffine-i Ramazan kapudan Vadi-i Foça?**Sükker**Kıyye*

2320	kafes?	21	fi 110
2392	(...)	23	fi 104
<u>1584</u>	<u>(...)</u>	<u>16</u>	<u>fi 99</u>
6296		60	

İcmal-i sûret-i muhâsebe-i îrâd ve masarif-i kılar-ı Asitâne der zaman-ı Mehmed Efendi emin-i matbah-ı âmire der sene-i mezbûr an 6 L. sene 1089 ila 8 Receb sene 1090

Foça Vadisi'nin deniz kuvvetlerinin komutanın Ramazan seferi?

Şeker

Kıyye

2320	kafes?	21	fi 110
2392	(...)	23	fi 104
<u>1584</u>	<u>(...)</u>	<u>16</u>	<u>fi 99</u>
6296		60	

Mehmed Efendi'nin 6 Zilhicce 1089 ile 8. Receb ayı 1090 yılına kadar amiral matbahında genel gelir ve harcamaların hesabı

*Fi'l-asl**Sükker**Kıyye**51455.5 an bakıyye-i sene-i sâbık**28561 el-mübayaat ma'a**33779 an irsaliye gayr-ez Kemer**112795.5**000260 mizanlık-ı m.**112535,5**Minha el-masarif**Sükker**42294 ber müceb-i hesabiye mande**00493,5 ziyâde-i defter-i hod**42786,5**06296 makbûz-ı vekilharç der (...)**49082,5****El-bakıyye be-sene-i atıyye******Kıyye******63453***

Belgedeki kayıta belirtilen tarihler arasında açıklamasıyla gerçekte şeker 51.455,5 kıyye geçen yılın bakiyesi, 28.561 kıyye satın alma, 33.779 Kemer dışındaki sevkiyat kaydedilerek ve toplamda 112.795,5 kıyye kaydedilmiştir. Alınan toplamdan 260 kıyye mizan hesabı kaydı düşülerek 112.535,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabında şeker açıklamasıyla 42.294 kıyye hesap defterine uygun olarak, 493,5 kıyye defter-ı hoda fazlası, toplam kayıt 42.786,5 kıyye olarak yapılmıştır. Gider hesabına 6296 vekilharcın alındısı eklenerek toplamda 49.082,5 kıyye kaydedilmiştir. Son olarak kayıta gelecek yılın bakiyesi 63.453 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl*Erz**Keyl**32793 an bakıyye-i sene-i sabık**21627 el-mübayaat maa**19352.5 an irsaliye**73772.5**00501 mizanlık-ı m**73271.5**Minha el-masarif**Erz**Keyl.**28798.5 ber muceb-i hesabiye mande**00450 ziyade-i defter-i hod**30248,,5**04204.5 (....) an irsaliye**34453****El-bakıyye be-sene-i atiyye******Keyl 488418***

Belgedeki devam eden kayıttaki erzak miktarı açıklamasıyla 32793 keyl geçen yılın bakiyesi olarak, 21.627 keyl satın alma, 19352,5 irsaliye kaydı yapıldıktan sonra toplam alınarak 73.772,5 keyl kaydı bulunmaktadır. Toplamdan 501 mizan hesabı düşülerek 73.271,5 keyl kaydedilmiştir. Giderler hesabında erzak açıklamasıyla birlikte 28.798,5 keyl hesap defterine uygun olarak, 450 keyl defter-ı hoda fazlası olarak kaydedilerek toplamda 30.248,5 kıyye kaydedilmiştir. Bu miktara 4.204,5 keyl (...) irsaliye eklenerek toplamda 34.453 keyl kaydedilmiştir. Son olarak gelecek yılın bakiyesi 488.418 keyl açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl*Revgan-ı sade**Kıyye**75154 an bakıyye**70168 el-mübayaat maa**145322**001175 mizanlık-ı m.**144147**Minha el-masarif**Revgan-ı sade**Kıyye**107361 ber muceb-i hesabiyye mande**005443 ziyade-i defter-i hod**112804****El-bakıyye be-sene-i atiyye******kıyye******31343***

Belgedeki bir diğer kayıttaki sadeyağ açıklamasıyla gerçekte 75.154 kıyye bakiye, 70.168 kıyye satın alma olarak kaydedilerek toplamda 145322 kıyye kayıt bulunmaktadır. 1175 keyl mizan hesabı düşülerek 144.147 olarak kayıt yapılmıştır. Giderler hesabı sadeyağ açıklamasıyla

107.361 kıyye hesap defterine uygun olarak, 5443 defter-ı hoda fazlası kaydı yapılarak toplamda 112.804 kıyye kaydedilmiştir. Kayıt sonunda gelecek yılın bakiyesi 31.343 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl

Asel

Kıyye

28586 an bakıyye

15000 eflak

01715 mübayaat

45301

Minha el-masarif

Asel

Kıyye

19543.5 ber muceb-i hesabiye mande

El-bakıyye be-sene-i atıyye

Kıyye

025758

Yapılan bu muhasebe kaydında bal açıklamasıyla 28.586 kıyye bakiye, 15.000 Eflak, 1.715 Satın olma olarak kaydedilerek toplamda 45.301 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı bal miktarı açıklamasıyla 19.543,5 kıyye hesap defterine uygun olarak kayıt altına alınmıştır. Son olarak gelecek yılın bakiyesi 25.758 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl

Fülfül

Kıyye

447.5 an bakıyye

1026 el-mübayaat

0531 irsaliye

2004.5

Minha el-masarif

Fülfül

Kıyye

653 ber muceb-i hesabiye mande.

El-bakıyye be-sene-i atıyye

Kıyye

1351.5

Yukarıdaki kayıtlı hesaplarda açıklamasıyla gerçekte karabiber 447,5 kıyye bakiye, 1.026 kıyye satın alma, 531 kıyye irsaliye kayıt yapılmış ve toplam alınarak 2.004,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabında karabiber açıklamasıyla 653 kıyye hesap defterine uygun olarak kaydı yapılmıştır. Gelecek yılın bakiyesi 1.351.5 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl
Darçın maa zencebil
 Kıyye
 1274.5 an bakıyye
 0315 an Mısır
0320 el-mübayaat
 1909.5

Minha el-masarif
 Bahar
 kıyye
 0887 ber mucceb-i hesabiye mande

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye
1022.5

Belgedeki kayıta açıklamasıyla tarçın ve zencefil 1.274,5 kıyye bakiye, 315 Mısır'dan, 320 satın alma kaydı yapılmış ve toplam alınarak 1.909,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı bahar 887 kıyye hesap defterine uygun olarak açıklaması yapılarak kaydedilmiştir. Gelecek yılın bakiyesi olarak 1.022,5 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl
Revgan-ı Zeyt ma'a
 Kıyye
 01776 an bakıyye
15021,5 der çiftlik ma'a
 16797,5

Minha el-masarif
 Revgan-ı zeyt ma'a
 Kıyye
 12612 ber müceb-i hesabiye mande

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye 4185.5

Devam eden kayıta zeytinyağının miktarı açıklamasıyla gerçekte 1.776 kıyye bakiye, 15.021,5 kıyye çiftlik tarafından olarak kaydedilmiş ve toplam alınarak 16.797,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı zeytinyağının açıklamasıyla 12.612 kıyye hesap defterine uygun olarak kaydedilmiştir. Gelecek yılın bakiyesi 4.185,5 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl
Mevizan
Kıyye
04570 an bakıyye
35687 der çiftlik ma'a
40258

Minha el-masarif
Mevizan
Kıyye
29030 ber müceb-i hesabiye mande.

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye
11227

Bu kayıta Mevizan açıklamasıyla gerçekte 4.570 kıyye bakiye, 35.687 çiftlik tarafından kaydı yapılmış ve toplamda 40.258 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı Mevizan açıklamasıyla 29.030 Hesap defterine uygun olarak kaydı yapılmıştır. Gelecek yılın bakiyesi 11227 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl
Badam
Kıyye
0749 an bakıyye
2457 el-mübayaat
3206

Minha el-masarif
Badam
Kıyye
1573 ber müceb-i hesabiyye mande

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye
1633

Bir diğer kayıta badem açıklamasıyla gerçekte 749 kıyye bakiye, 2.457 kıyye satın alma olarak kayda alınmış ve toplam 3206 kıyye olarak kaydedilmiştir. Giderler hesabı badem açıklamasıyla 1573 kıyye hesap defterine uygun olarak kaydı yapılmıştır. Gelecek yılın bakiyesi 1.633 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl
Ab-ı verd
Kıyye
 2911 an bakıyye
1119 el-mübayaat
 4030

Minha el-masarif
Ab-ı verd
Kıyye
 1499 ber müceb-i hesabiyye mande

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye
2531

Belgedeki kayıttaki Ab-ı verd kaydı açıklamasıyla birlikte 2.911 kıyye bakiye, 1.119 kıyye satın alma olarak kaydı yapılmıştır ve toplamda 4.030 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabı Ab-ı verd için açıklamasıyla 1.499 kıyye hesap defterine uygun olarak ifadesiyle kaydedilmiştir. Gelecek yılın bakiyesi 2.531 kıyye olduğu açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl
Kalay
Kıyye
 0031.5 an bakıyye
2075 (...) ma'a
 2107.5

Minha el-masarif
Kalay
Kıyye
 653 ber müceb-i hesabiye mande.

El-bakıyye be-sene-i atıyye
Kıyye
1454.5

Belgedeki bu kayıttaki kalay açıklamasıyla 31,5 kıyye bakiye, 2075 kıyye (...) ma'a olarak kayıt yapılmış ve toplam alınarak 2107,5 kıyye kaydedilmiştir. Giderler hesabında kalay açıklamasıyla 653 kıyye hesap defterine uygun olarak ifadesiyle kaydedilmiştir. Kayıttaki gelecek yılın bakiyesi 1.454,5 kıyye açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl**Gendüm-i küfte**

Keyl

0226 an bakiyye

1066 der çiftlik

1292

Minha el-masarif

Gendüm

Keyl

692,5 ber mûceb-i hesabiye mande

El-bakiyye be-sene-i atiyye

600,5

Kayıtlı bu hesapta öğütülmüş buğday açıklamasıyla 226 keyl bakiye, 1.066 keyl çiftlik tarafından ifadesiyle kaydedilmiştir. Hesapların toplamı 1.292 keyl olarak kaydedilmiştir. Giderler hesabı buğdayın 692,5 keyl hesap defterine uygun olarak ifadesiyle kaydedilmiştir. Gelecek yılın bakiyesi 600,5 keyl açıklaması yapılmıştır.

Fi'l-asl**Nişaste**

Kıyye

0998 an bakiyye

7885 der çiftlik

8883

Minha

Nişasta

Kıyye

9356

Belgedeki son kayıta nişasta açıklamasıyla 998 kıyye bakiye, 7885 çiftlik tarafından ifadesiyle kayıt altına alınmıştır. Toplamda 8883 kıyye kaydedilmiştir. Minha nişasta 9356 kıyye nişasta bilgisi verilmiştir.

4. TARTIŞMA

Muhasebe ilkelerinden dönemsellik kavramı, işletmenin sonsuz olan ömrünün yıllık olarak bölümlere ayrılmasıdır; bu kavram işlerde yıl esas almak ve kayıtları yıllık olarak tutmak şeklinde uygulanmaktadır. Para ile Ölçülme Kavramı işletmede gerçekleşen tüm mali nitelikteki işlemlerin para ile, o ülke için belirlenmiş birimi ile muhasebeleştirilirken, Osmanlıda genel olarak işlemlerin temelde geçerli para cinsinden kayıt yapıldığı görülmüştür. Maliyet Esası Kavramı, kayıtların maliyetler üzerinden yapılırken merdiven muhasebe kayıt usulünde de yapılan mal alış kayıtlarının özellikle saray mutfak alışverişlerinin Matbah-ı Amire kayıtlarında bu kavramın uygulandığı görülmektedir. Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı, merdiven yöntemi kayıt usulünde muhasebe kayıtların yapılması esnasında kayıtları doğrulamak amacıyla bir yetkilinin Kadı, Vezir, bazen Padişahın kendisi, tuğrasının kayıtların yapıldığı defterlere çekildiği ve bazen da kayıtların bir başka yetkilinin defterinden de “kontrol

edilerek alınmıştır” şeklinde bir ifadeye yer verilmesi bu kavramın uygulandığının göstergesi olmuştur. Merdiven usulunde tam açıklama kavramının uygulaması görülmemekle beraber ihtiyatlılık kavramının tahakkuk esasına göre yapılan işlerde beklenen gelirin elde edilmemesi durumunda Hazine-ı Amire’den telafi edilmeye çalışılmasıyla uygulandığı belirlenmiştir (Elitaş vd., 2008: 741-748).

Osmanlı Devleti’nde saray iaşesine önem ve öncelik verilmekte ve saray seçkinlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu olan Matbah-ı Amire görevlilerine hem taşradan hem de İstanbul piyasasından alım yapma ayrıcalık tanınmaktaydı (Sahillioğlu, 1998: 98). Osmanlı’da saray mutfagının giderleri kontrol edilmesi kayıt altına alınması ve denetlenmesi yalnızca mutfak bütçesini denetlemek anlamına gelmiyor bu aynı zamanda devletin genel ekonomik yönetimine de katkıda bulunuyordu. Özellikle Osmanlı son dönmlerinde artan saray mutfak ihtiyaçları, büyük bir tedarik zincirinin parçasıydı. Mutfak malzemeleri, çeşitli bölgelerden temin edilen erzaklar, saray dışındaki çiftliklerden veya özel vergi gelirlerinden elde edilen malzemelerle sağlanıyordu. Mutfak için yapılan alımlar, kamusal kaynakların nasıl kullanıldığını gösteren önemli verilerdi. Giderlerin kaydı, malzeme alımlarını, ürün maliyetlerini, dağıtım süreçlerini ve bunların bütçe ile ilişkisini gösteriyordu. Bu da devletin mali denetim ve kontrol mekanizmalarının etkinliğini sağlamada önemli bir işlev görüyordu. Matbah-ı Âmire Eminin, yapılan alımların düzenli olarak kaydının yapılması ve yıllık muhasebe raporlarının tutulması, devletin ekonomik planlamaya önem verdiği sonucuna ulaşmasını sağlıyordu. Ayrıca yapılan harcamaların denetimi sayesinde, potansiyel israf ve yanlış kullanım da önlenmeye çalışılıyordu.

Merdiven Yöntemi bir devlet muhasebe yöntemidir. Abbasiler’den bu yöntemi alan İlhanlı Devleti’nde (1256-1353), yöntemi bilen uzmanlar ile getirilmiş olan bu yöntem, devlet muhasebesinde kullanılmaya başlanmıştır ve devlet muhasebesinde değişen ihtiyaçlara göre geliştirilerek, çift yanlı kayıt yöntemine geçtikleri 1879 yılına kadar kullanmışlardır (Güvemli-Güvemli, 2007). Araştırma konumuzu oluşturan Mehmet Efendi dönemi (H. 1089) belgesinde merdiven sistemi yönteminin kendinden önceki dönemlere uygun olarak muhasebe kayıt işleminin yapıldığı görülmektedir. Merdiven yöntemi devletin XIX. yüzyılın ortalarında gelişen ve değişen muhasebe ihtiyacını karşılayamaması karşısında, yeni muhasebe yöntemi ve 1879 yılında çift yanlı kayıt yöntemine geçilinceye kadar bu yöntemin devlet muhasebesinde de uygulanmaya devam etmiştir. Osmanlı devletinde çift taraflı kayıt yöntemine geçilmesiyle muhasebe defterlerinde hem de muhasebe sisteminde değişime gidilmiştir. Bu değişim günümüzde teknolojinin de ilerlemesiyle halen devam etmektedir.

İncelenen belgede kayıtların alt alta sıralı olduğu anlaşılmıştır. Bu belge düzenlenirken Osmanlı Devleti muhasebe kayıt sistemi olan merdiven yöntemine göre işlemlerin kaydedildiğini ifade etmektedir. Yine belgede bazı açıklamalar yer almaktadır. Muhasebenin kavramlarından tam açıklama kavramına uygun bir işlem yapıldığını işaret etmektedir. Yine, incelenen belgedeki muhasebe kayıtlarında birtakım detayların verilmesi ise muhasebenin önemlilik kavramı ile uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti’nin muhasebe kayıt sisteminin modern muhasebe ilkeleriyle Merdiven kayıt yönteminin kurallarının birçok noktada benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Sosyal Sorumluluk Kavramı çerçevesinde bakıldığında kişinin kendisi dışında tüm toplumun çıkarlarını düşümesi merdiven kayıt sistemi

uygulanırken temel ilke olarak kabul edilmiştir. Devletin varlıklarına karşı bu sorumluluk Osmanlı'da hem İslam dininin hem de toplum kültürünün bir sonucudur. Muhasebe ilkelerinden süreklilik kavramı işletmenin ömrünün sonsuz olduğunu ifade ederken, bu kavramın merdiven muhasebe kayıt sisteminde var olduğu görülmektedir. Devletin ömrünü sonsuz kabul edilerek mali işlemlerde de bunun esas alındığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Çalışmaya esas olan belgede Mehmed Efendi zamanının saray mutfağının gelir ve giderlerinin (H. 1089) değişiminin hesap kayıtları incelendiğinde yapılan muhasebe kayıtlarında hesapların önceki dönemden kalan miktarını, başlangıç kayıtlarını ve mevcut bakiyeyi toplam tutar olarak vermekte olduğu görülmektedir. Gider olarak ise genel olarak saraya ait olan giderlerin muhasebeleştirildiği ve avlanma vergisinin de kayıtlara girdiği tespit edilmiştir.

Belgede şeker, buğday, kalay, zeytinyağı, karabiber, zencefil ve tarçın gibi çeşitli ürünlerin kayıt altına alındığı ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerin belirtilen dönemde mali işlemlerinin kısmen ayrıntı verilerek kaydedilmiş olması muhasebe sisteminin işleyişini ortaya koymak açısından önemlidir.

Belgenin muhasebe kayıtlarında geçen "*gerçekte*" ifadesi, "*aslında adı geçen yılda*" veya "*gerçekte söz konusu yılda*" anlamına gelmektedir. Muhasebe bağlamında bu ifade, belirtilen yıl içinde gerçekleşen fiili maliyet yaklaşımı mantığında mali durumu veya işlemleri ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı muhasebe kayıtlarında bu ifade, belirli bir yılın hesaplarını veya mali durumunu anlatırken, o yıl içinde gerçekleşen gerçek ve kesin durumu belirtmektedir. Bu tür ifadeler, mali kayıtların doğruluğunu ve detaylılığını sağlamak için önemli olup, bu da Osmanlı maliye sisteminde, detaylı ve titiz kayıt tutma uygulamaları olduğunu ortaya koymaktadır.

Belgede yer alan, "*an bakiyye-i emin-i sâbık*" ifadesi, "*eski maliye görevlisinin kalan bakiyesi*" anlamına gelir. Muhasebe bağlamında bu ifade, önceki maliye yetkilisinin sorumluluğunda olan ve onun görev süresi sonunda devredilen bakiye veya hesap durumunu ifade etmiştir.

"*Minha el-masarif*" ifadesi yani Giderler hesabı, Osmanlıca muhasebe terimlerinden biridir ve genellikle belirli bir zaman dilimindeki masrafları veya giderleri ifade etmektedir. Metinde geçen "*an 28 S. sene 1089 ila 5 L. sene 1089*" ifadesi ise bu zaman aralığını belirtmektedir.

Belgede yer alan Mehmed Efendi'nin amiral matbahında genel gelir ve harcamaların hesabı, söz konusu yılın Safer ayından Receb ayı 1090 yılına kadar."olan muhasebe kayıtlarının, belirli bir dönemde (6 L. sene 1089 - 8 Şevval sene 1089 arası) Mehmed Efendi'nin yönetimi altındaki amiral matbahında ortaya çıkan gelir ve harcamaların incelenmesini ve hesaplanmasını ifade etmektedir.

Çalışmada "Mehmed Efendi zamanının saray mutfağının gelir ve giderlerinin (1088-1089) değişiminin muhasebe özeti" olarak incelenmiş, kendinden önce ve sonraki dönemlerle

ilgili saraydaki değişen mali süreç hakkında bilgi verememektedir. Bundan sonraki çalışmalarda saray mutfağının farklı yıllardaki gelir gider dengeleri inceleme konusu yapılarak karşılaştırmalar yapılabileceği gibi saray mutfaklarında oluşan giderleri dönemin değişen yapısı içinde incelenerek yine farklı açılardan karşılaştırmalar yapılabilecektir.

KAYNAKLAR

- Abdioğlu, H., & Çakır, B. (2021). Osmanlı devletinde çeltik tarımı ve muhasebe işlemleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2021 Özel Sayı), 205-224.
- Barkan, Ö. (1963). Saray mutfağının 894-895 (1489-1490) yılına ait muhasebe bilançosu. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (23), 380-398.
- Barkan, Ö. (1979). İstanbul saraylarına ait muhasebe defterleri. *Belgeler*, 9(13), 88-103.
- Baykal, İ. (1953). *Enderun mektebi tarihi*. Fetih Derneği.
- Bekçi, İ., Apalı, A., & Köse, E. (2021). Osmanlı maliyesi defterlerinden 1280 r. (1864 m.) tarihli bucağın sancağı masarifat defterinin tahlili. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 447-471.
- Berksan, F. (2005). Matbah-ı Amire (Saray Mutfacı) (1703-1730). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi*.
- Bilgin, A. (2003). *Matbah-ı Amire*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (28)
- Bülbül, Y. (1999). Klasik dönem Osmanlı muhasebe sistemi. *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 151-152.
- Elitaş, C., O. Güvemli, O. Aydemir, M. Erkan, U. Özcan & M. Oğuz (2008), *Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi: Merdiven Yöntemi*. T.C. Maliye Bakanlığı Yayınları.
- Goody, j. (2013). *Yemek, mutfak, sınıf : karşılaştırmalı sosyoloji çalışması*. Pinhan Yayıncılık.
- Günelan, R. (2010). *Osmanlı imparatorluğunda defterdarlık teşkilatı ve bürokrasisi: xvi. yüzyıl maliye ahkâm defterleri*. Kayıhan Yayınları.
- Güvemli, O. (2000). *Türk devletleri muhasebe tarihi, Osmanlı imparatorluğu tanzimat'a kadar*. İstanbul YMM Odası Yayını.
- Güvemli, O. & Batuhan, Güvemli B. (2007). The Birth and Development of an Accounting Method in the Middle East (Merdiban Method) Paper The Fifth Accounting History International Conference, August, 9-11
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mert, A. (2020). Osmanlı imparatorluğu'nda defterdarlık ve günümüz yansımaları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(11), 194-212.
- Oğuz, G. (2018). 17. yüzyılın son çeyreğinde osmanlı saray mutfağına bir aylık sebze ve meyve alımı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 341-372.
- Ortaylı, İ. (1979). *Türkiye idare tarihi*. Türkiye ve Amme idaresi Enstit.

- Öner , E. (2005). *Osmanlı imparatorluğu ve cumhuriyet döneminde mali idare*. Maliye Bakanlığı Araştırma,Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Öner, E. (2001). *Mali olaylar ve düzenlemeler ışığında, Osmanlı imparatorluğu ve cumhuriyet döneminde mali idare*. Maliye Bakanlığı APK Yayını.
- Özcan, A. (2011). Fatih'in teşkilât kânunnâmesi ve nizâm-ı âlem için kardeş katli meselesi. *Tarih Dergisi*, (33), 7-56.
- Öztürk, T. (2012). Osmanlı imparatorluğu'nda ambar muhasebesi: Trabzon örneği (1724-1729). *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3), 165-181.
- Sahillioğlu, H. (1998). *Ahkâm Defteri*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. TDV Yayınları.
- Sak, İ. (2006). Osmanlı sarayının iki aylık meyve ve çiçek masrafı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), 141-176.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme dönemine girerken osmanlı maliyesi*. Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı mali tarihi*. Dergah Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. (1988). *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Üçok, C., Mumcu, A., & Türk, G. (1999). *Türk hukuk tarihi*. Turhan Kitapevi.

Finansman/ Grant Support: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
The author(s) declared that this study has received no financial support.

Katkı Oranı / Author Contributions: Yazar(lar) bu makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.
The author(s) contributed equally to this article.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.
The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı / Open Access License: Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).